

СТАНКЕВИЧ ЄЖИ**ТРАГІЧНА ДОЛЯ МИТЦЯ-КИЯНИНА
КОСТЯНТИНА РЕГАМЕ ТА ЙОГО СПАДЩИНИ
(НОВІ МАТЕРІАЛИ З КРАКОВА)**

Перш ніж перейти безпосередньо до теми, дозвольте мені з нагоди 85-річчя Спілки композиторів Польщі передати побажання добробуту й міцного здоров'я пані професорці **Лесі Дичко**, яку в Польщі згадують і пам'ятають завдяки фестивалю хорової та церковної музики в Супраслі, а також через її дружбу з покійним композитором Ромуальдом Твардовським. Прошу також передати особливі слова подяки й вітання пані професорці **Олені Таранченко**. А ще — щиро привітати учасника пленарного засідання, який долучається до нас онлайн із Варшави, **Єжи Корновича**, колишнього визначного президента Спілки композиторів Польщі та директора Міжнародного фестивалю «Варшавська осінь»!

Після тривалої перерви — відколи 2014 року Національна музична академія України імені П. І. Чайковського надала мені почесне звання *doctor honoris causa* й призначила «почесним професором» цього провідного українського закладу вищої освіти, — я знову повертаюся до вас, до всіх моїх друзів, і повертаюся з новими відомостями.

Минуло чимало часу, проте я не полишив цієї теми; навпаки, постійно продовжую працю над дослідженням життя і творчості Костянтина Казимира Рудольфовича Регамея (1879–1938) — батька, діяльність якого була пов'язана з Києвом, а також його сина Костянтина Регамея — у Варшаві та Лозанні.

У **першій частині** мого виступу я розгляну нові документи з архіву НКВС, які нещодавно були оприлюднені в Україні й стосуються смерті Костянтина Казимира Регамея 1938 року. У другій частині представляю рукопис його фортепіанного Концерту *фа-дієз мінор*, віднайдений у Кракові.

Одна з тез нинішньої конференції — «Музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка як чинник формування національного професіоналізму в музиці (120 років від заснування)» — безпосередньо стосується постаті Костянтина Казимира Рудольфовича Регамея.

Народився Казимір Регамей 1879 року в Жмеринці на Поділлі, він закінчив клас фортепіано Анни Єсипової у Санкт-Петербурзькій консерваторії. Педагогічну кар'єру розпочав у музичній школі, заснованій у Києві разом із дружиною Лідією Славіч-Регамей, також випускницею класу Єсипової. Уже за кілька років Костянтин Рудольфович був відомий як дуже добрий піаніст і акомпаніатор, який працював переважно в Радіокомітеті. У 1928 році його було призначено професором фортепіано в Інституті імені М. В. Лисенка. Він виступав у багатьох концертах із видатними співаками тієї епохи, зокрема з двома баритонами — Михайлом Бочаровим і Миколою Філімоновим — і тенором Дмитром Ревуцьким. Також він акомпанував їм у високо оцінених радіопередачах Левка Ревуцького в студії київського радіо, присвячених розвитку жанру сольної пісні.

Вихований в Одесі в родині з польськими традиціями, серед тих, хто говорив і писав польською мовою, Костянтин Казимір став шанувальником і знавцем польської музики; більше того, навіть українська влада визнала його експертом із польської музики. У 1936 році він отримав доручення від української радянської влади організувати польський ансамбль пісні й танцю, який дуже швидко розпочинає концертну діяльність. Як засновник і керівник колективу він повідомляє про це на сторінках журналу «Радянська музика» у 1936 і 1937 роках.

Однак НКВС здійснює жорсткі й несподівані арешти серед польських учасників ансамблю. Зрештою, 14 грудня 1937 року було заарештовано й самого керівника — Регамея.

Допити НКВС тривали лише чотири дні, і 18 грудня 1937 року Регамею було висунуто обвинувачення у шпигунстві на користь буржуазної Польщі. Він відкрито визнав, що

відвідував польське посольство в Києві з метою передати й отримати листи від свого сина, якого після революції мати, Лідія Славич, забрала до Варшави і за яким він дуже тужив.

Звинувачення у шпигунстві, висунуте проти Регамея, ґрунтувалося на мотиві голоду, що панував тоді в Києві: піаніста звинувачували в тому, що він нібито передавав інформацію про цей голод до польського посольства. Водночас проблема голоду була повсякденною й загальновідомою, вона всім завдавала страждань і тяжіла над усіма, тож не могла бути державною таємницею.

Публічно були оприлюднені чотири документи НКВС, розміщені на українських ресурсах «Національний історико-меморіальний заповідник — Биківнянські могили», разом зі статтею Олени Полідович. Вони містять рішення НКВС про арешт, опис вилучення особистих речей, що належали до обстановки квартири піаніста, фрагмент допиту обвинуваченого, а також витяг із винесеного смертного вироку й трагічне підтвердження його виконання — розстрілу 20 січня 1938 року опівночі в київській в'язниці (ілюстрації 3–6).

Через 86 років ми нарешті маємо повну правду про те, якою трагічною була загибель Костянтина Казимира Рудольфовича Регамея — його розстріляно. Таких подробиць не знала навіть Наталія Махаріна, друга дружина Костянтина Рудольфовича. Після війни вона мешкала в Москві разом із чоловіком Борисом Маркусом і дочкою Світланою, яка була інженеркою. У 1957 році Махаріна з родиною звернулася до найвищих органів Союзу з проханням про реабілітацію свого чоловіка — піаніста і композитора, педагога Інституту імені М. В. Лисенка в Києві, — і таку реабілітацію було здійснено. Костянтина Рудольфовича Регамея реабілітували й публічно очистили від неправдивих звинувачень у шпигунстві. Він був порядним громадянином, митцем, пристрасним служителем музики, однак фальшиві політичні обставини прирекли його на смерть.

Протягом багатьох років про таку трагічну смерть батька не знав і його син — Костянтин Регамей, ані тоді, коли жив

у Варшаві, ані в Лозанні, адже помилково поширювалася інформація про смерть його батька в ГУЛАГу. Син був видатною, надзвичайно шанованою постаттю музичного життя — спочатку у Варшаві (до 1944 року), а згодом у Лозанні, у франкомовній частині Швейцарії, у кантоні Во (Vaud). Він був відомим і високо цінованим професором індуської філології в університетах Лозанни та Фрібура (Fribourg).

Цікавим аспектом цієї справи є те, що в протоколі НКВС Костянтина Казимира Регамея-батька названо поляком. А втім, за походженням він був швейцарцем (нащадком еміграції свого прадіда Людвіга Регамея з кантону Во до Вільна в середині XIX століття). Не маючи змоги знати ці документи, автор Антон Муха у довіднику «Композитори України та української діаспори» (Київ, 2004) зазначає: «Регамей — за походженням поляк» [2004, с. 250]. Це свідчить про те, наскільки сильним було ототожнення польськості з постаттю Костянтина Казимира Рудольфовича.

У відродженій та вільній Україні кілька авторів, зокрема Лю Олександрівна Пархоменко, Валентина Кузик, Іван Лисенко, згадують прізвище Регамея серед багатьох інших репресованих музикантів і композиторів. Проте й донині в Україні немає монографічного дослідження, присвяченого Регамею.

Перший біографічний нарис про Регамея-батька, після багаторічного збирання матеріалів, мені вдалося реконструювати й одразу опублікувати в *Польській музичній енциклопедії* PWM у Кракові 2004 року під редакцією докторки Ельжбети Дзембовської (Elżbieta Dziębowska) — рівно двадцять років тому. Цю енциклопедичну статтю про Регамея, яка й нині залишається актуальною, тепер перекладено українською мовою; бібліографію доповнено за сприяння пані Валентини Кузик, і матеріал було опубліковано в шостому томі «Української музичної енциклопедії» [Станкевич, 2023]. Це перша докладна енциклопедична стаття-гасло про Костянтина Рудольфовича Регамея в українській науковій літературі.

Друга частина доповіді присвячена представленню невідомого раніше рукопису *Фортепіанного концерту фа-діез мінор* ор. 21 Костянтина Рудольфовича, який було знайдено в Кракові. Це сталося під час ліквідації квартири останньої з родини, що мешкала в Кракові, — Ганни Кухарської-Регамей, дружини Костянтина Регамея-сина. У Кракові також померла пані Данута Кухарська — старша сестра Ганни Кухарської. Батько цих двох сестер, Данути й Ганни, Владислав Кухарський, був міністром скарбу польського уряду в період між двома світовими війнами. Родина жила замож-но, мала квартири у Варшаві та Кракові, а також гарний маєток у Серакові неподалік Кракова. Саме там Костянтина, ще студента, запрошували давати уроки дочкам міністра.

Як саме партитура Фортепіанного концерту Костянтина Рудольфовича потрапила з Києва до Кракова — невідомо; імовірно, її перевезли з Києва до Варшави хтось із знайомих або близьких. До цього кола осіб могла належати видатна співачка Єва Бандровська-Турська (Ewa Bandrowska-Turska), примадонна Варшавської опери, яка виступала в Києві, або відомий диригент Гжегож Фітельберг (Grzegorz Fitelberg), що певний час працював у Радіокомітеті в Києві як диригент оркестру — там, де Костянтин Казимирович був концертмейстером, піаністом і керівником секції акомпанементу, відповідальним за шістьох акомпаніаторів.

В одному з листів 1934 року, які опосередковано стали причиною звинувачення НКВС і засудження Регамея до страти, батько звертається до сина з питанням: «Чи пробував ти колись грати мій фортепіанний концерт? Ймовірно, незабаром я буду його демонструвати в Союзі радянських композиторів, де я є відповідальним секретарем...». Це речення з листа батька є єдиним свідченням, що вказує на наявність цього концерту, і підтверджує факт, що партитура була передана до Польщі.

Уся відома нам досі творчість Регамея-батька — це фортепіанні мініатюри й пісні, романси на тексти популярних поетів Леоніда Андрусова, Семена Надсона, Олексія

Апухгіна чи Костянтина Рошера — належала до пізньоромантичного стилю. Ці романси демонструють визначний талант композитора-мелодиста, уміння створювати прекрасну кантилену, підтриману віртуозним фактурним акомпанементом фортепіано (ілюстрації 11–13).

Крім того, Регамей у листуванні із сином згадував роботу з оркестром та підготовку аранжувань і різних обробок. Проте лише поява цього рукопису дає нам змогу побачити велику форму, написану для сольного фортепіано із супроводом другого фортепіано. З атмосфери пізнього романтизму ми наближаємося до більш складної, постскріабінівської гармонії і атмосфери творів раннього Рахманінова. Справжнє ж проривання гармонії у прогресивну та більш сучасну здійснив лише його син Костянтин у перших фортепіанних творах, також у мініатюрах і прелюдях, створених у Варшаві у 1920-х роках.

Знайдений Концерт *фа-дієз мінор* оп. 21 Регамея-батька складається з двох частин, що збереглися, — *Allegro con spirito* й *Andante cantabile*, що становить понад 30 хвилин музики. Третя частина, *Finale*, у рукописі обривається після перших 42 тактів і не має продовження, не даючи уявлення про розвиток фінальної частини (ілюстрації 14–16).

Знайдені твори Регамея-батька — пісні та фортепіанні твори, опубліковані видавництвом Г. І. Індришка в Києві, — уже неодноразово виконувалися на концертах у Кракові на Міжнародному фестивалі «Дні музики краківських композиторів», а також у Варшаві, Києві й Вінниці, зокрема на концертах з нагоди сторіччя від дня народження його сина 2007 року та 70-річчя трагічної смерті батька 2008-го.

Найважливішим проектом у популяризації творчості і вшануванні пам'яті Регамея є публікація серії нотних збірок, що містять ранні вокальні й фортепіанні твори. Вони видані у серії нот (двома мовами — французькою та польською) видавництвом «Musica Iagellonica» у Кракові на основі рукописів, які мені вдалося знайти в Архіві Регамея в кантональній та університетській бібліотеці в Лозанні.

Водночас усі ці пісні й твори вже записані на CD видавництва POLMIC, що належить Союзу польських композиторів. Першим був подвійний альбом «Regamey and Regamey» у запису сопрано Ольги Пасічник, видатної української співачки, яка працює в Польщі разом із сестрою-піаністкою Наталією Пасічник з Королівської музичної академії в Стокгольмі. На другому диску «Regamey & Regamey» ми записали всі пісні сина і батька для баритона у виконанні швейцарського соліста Роберта Коллера (Robert Koller) із Базеля, який співає ці твори французькою, німецькою, російською та польською мовами. Розпочато запис третього диску з ново-відкритим Концертом *фа-дієз мінор* разом із його чудовими фортепіанними мініатюрами. Цей диск також вийде у видавництві POLMIC.

На завершення доповіді зазначу, що це — усе, що ми, музикознавці й гуманітарії, можемо сьогодні зробити для порятунку й збереження музичної та мистецької спадщини. Поети стверджують: «Любов сильніша за смерть». Тож постараймося, хоча б у такий спосіб, завдяки нашій силі, наполегливості й праці чинити опір загибелі та протистояти жорстокій війні, зберігаючи й рятуючи від знищення цілі простори культури, краси та віри у майбутнє.

Bibliografia

1. Регаме (Регамей) Костянтин Рудольфович. Муха А. І. *Композитори України та української діаспори* : довідник. Київ : Муз. Україна, 2004. С. 250.

2. Станкевич Є. (додатки й уточнення В. В. Кузик). Регаме Костянтин-Казимир Рудольфович. *Українська музична енциклопедія*. Т. 6 : *Рааб — Сятецький* / ред. кол.: Г. А. Скрипник (гол.), А. П. Калениченко, О. М. Немкович (заст. гол.), І. М. Сікорська (відп. секр.). Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2023. С. 55–56.

3. Станкевич Є. Регамей Костянтин Костянтинович. *Українська музична енциклопедія*. Т. 6 : *Рааб — Сятецький* / ред. кол.: Г. А. Скрипник (гол.), А. П. Калениченко, О. М. Немкович (заст. гол.), І. М. Сікорська (відп. секр.). Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2023. С. 56–57.